

WSTĘP

Wartość i ranga naukowa określonej dziedziny wiedzy ludzkiej zależy od własnego przedmiotu badań, względnie spójnej teorii, a także od specyficznych metod badawczych. Z tych powodów przedstawiciele nauk o wychowaniu (pedagodzy, psychologowie) od lat siedemdziesiątych XIX w. czynią wiele wysiłku, aby warunek posiadania specyficznej metodologii badań, a w tym metod badawczych, uczynić bardziej wiarygodnym i ukonkretnionym. Strategie metodologiczne rozwiązywania problemów badawczych rozwijają się w łonie teorii naukowych szerokich bądź wąskich, mających najczęściej ambicje globalne i uniwersalistyczne. Tworzą one na swój praktyczny użytek różne sposoby (metody) weryfikacji hipotez, a konkretyzacja metod przez konstruowanie narzędzi badawczych prowadzić ma z jednej strony do weryfikacji tych teorii, a z drugiej (niestety niekiedy przy okazji) do poznawania i wyjaśniania świata.

Los teorii naukowych „w czasie” bywa różny. Zazwyczaj najkrótszy żywot wiodą te koncepcje, których przedstawiciele wyrażają przesadną wiarę w uniwersalność wyjaśniania zjawisk powszechnych (obiektywnych). Przemienność i wygasanie koncepcji teoretycznych jest procesem naturalnym. Teorie odchodzą do historii, a po nich pozostają mniej lub bardziej wartościowe narzędzia badawcze, stosowane w praktyce niekiedy na zasadzie ciągłości tradycji, przyzwyczajenia bądź też z powodu braku nowych i lepszych.

Niniejszy tom jest poświęcony kolejnym etapom poszukiwania sposobów poznawczej penetracji zjawisk i procesów związanych z wychowaniem i potencjalnym funkcjonowaniem ludzi. Jest poszukiwaniem, a zatem jakimś etapem prób udzielania odpowiedzi na pytania istotne i życiowo doniosłe na gruncie pedagogiki i psychologii.

Dla pedagogiki jest to szczególnie istotne, gdyż dziedzina ta zbyt często spotyka się z zarzutem braku specyficznych, wartościowych metod, a w tym trafnych i rzetelnych narzędzi badawczych. Zaprezentowane w tym zbiorze poszukiwania zmiernie w wielu kierunkach, wychodząc naprzeciw ideom postmodernizmu metodologicznego, dając wyraz przekonaniom o wielowymiarowości świata, przedmiotu poznania i ewolucji tworzenia wiedzy o człowieku.

Tom rozpoczyna rozprawa M. Łobockiego *Z teorii i badań dotyczących wartości*. Problematyka aksjologiczna, poznawanie poczucia sensu życia, kierunków dążeń ludzkich, ich rozpoznawania i naukowego wyjaśniania, to w czasach kryzysu wartości jeden z podstawowych problemów badawczych i zadań procesu wychowawczego. Autor ukazuje szerokie tło teoretyczne (teorie G. W. Allporta, Ch. Morrisa, M. Rokeacha, A. H. Maslowa i C. R. Rogersa), a następnie omawia sposoby prowadzenia badań nad wartościami, w tym także badań psychologów polskich.

M. Marczuk w rozprawie *Tworzenie i realizacja indywidualnych projektów edukacyjnych wśród młodych małżeństw* omawia problem samoedukacji permanentnej, w tym tworzenie własnych programów edukacyjnych, a także zajmuje się metodami badań społecznych, takimi jak: sondaż diagnostyczny i studium indywidualnego przypadku (wywiad kwestionariuszowy, technika wywiadu narracyjno-biograficznego).

Próbie weryfikacji przydatności metod symulacyjnych w zajęciach ze studentami podjęła E. Adamczuk. Celem tych badań jest wyrobienie umiejętności antropotwórczego „używania” wiedzy teoretycznej i praktycznej, wyczerpanie na wartości, a więc regulowanie zachowań w sytuacjach innowacyjnych. Jest to konieczne, gdyż przedmiot badań pedagogicznych charakteryzuje się niepowtarzalnością. Stąd autorka podejmuje badania nad uruchomieniem w procesie kształcenia studentów określonych metod symulacyjnych, których bazą staje się wyobraźnia wytwórcza. „Gra symulacyjna jest techniką eksperymentalną, u której podstaw leżą hipotetyczne założenia sprawcze, czynności jego sprawdzania, trud uzupełniania wcześniej nie dostrzeganych braków, kolejne uogólnianie, ciągła ich weryfikacja, itp.”. W praktyce za strategię realizacyjną przyjęto „komizm” jako środek aktywizujący w poznawaniu i przetwarzaniu wiedzy.

Holistyczne podejścia do uwarunkowań nauki szkolnej dzieci 6- i 7-letnich prezentują w swoim opracowaniu L. Kostańska i J. Stachyra. Autorzy kontrolują trzy zmienne: osobowość i jej dynamikę, motywację do nauki oraz poziom inteligencji mierzonej Skalą Kolorowych Matryc J. C. Ravena. W przyjętych hipotezach założyli, iż funkcję modyfikującą w postępach szkolnych dzieci pełni w szczególności motywacja. Takie ujęcie zgodne jest z wcześniejszymi badaniami, prowadzonymi w latach osiemdziesiątych m.in. przez S. Popka, gdzie za podstawę teoretyczną posłużył interakcyjny model zdolności, a także dwa typy zdolności: potencjalne i realizacyjne. Już wówczas okazało się, że przy porównywalnym poziomie zdolności intelektualnych o zróżnicowanych osiągnięciach szkolnych uczniów decyduje motywacja do nauki.

Inne podejścia do inteligencji przybliżyła nam A. Zachariasz-Łobodzińska, omawiając trening inteligencji według W. Kirsta i U. Dickmeyera. Użycie terminu „trening”, zapożyczonego z języka sportowego, wynika z przeświadczenia autorów, że poziom inteligencji może być wydatnie podnoszony, a więc usprawniany jakościowo, przez stosowanie specjalnych zabiegów rozwojowo-edukacyjnych. Podobne poglądy prezentuje w Polsce E. Nęcka, proponując liczne zadania do treningu inteligencji i uzdolnień twórczych. W podsumowaniu autorka artykułu sugeruje, że zaproponowana metoda po odpowiedniej modyfikacji może być przydatna do pracy z osobami opóźnionymi w rozwoju umysłowym.

Następne opracowania niniejszego tomu są poświęcone prezentacji technik badawczych, restandaryzowanych w warunkach naszego kręgu kulturowo-społecznego, a więc powstałych w innym obszarze (np. w Stanach Zjednoczonych) bądź też są przedstawieniem narzędzi oryginalnych i nowych. Te ostatnie znajdują się przeważnie na etapie prób eksperymentalnych, a więc badań nad ustaleniem wartości psychometrycznych tych technik.

Grażyna E. Kwiatkowska przedstawia technikę znaną i stosowaną w Polsce od lat siedemdziesiątych. Jest to Test Barwnych Piramid M. Pfistera i R. Heissa do badania emocjonalności. W tym projekcyjnym teście wykorzystano zjawisko oddziaływania barw na psychikę, a głównie trzech podstawowych komponentów bodźca barwnego:

- potencjału pobudzania (*excitation potential*),
- wartości aktywizującej (*personal value*),
- treści afektywnej (*affective content*).

Ponowna praca nad przybliżeniem polskim psychologom narzędzia do badania emocjonalności w obszarze wyraźnego deficytu technik badawczych została spowodowana błędami i uproszczeniami w dotychczasowej adaptacji TBP. Dla informacji wypada

nadmienić, iż G. E. Kwiatkowska przygotowała nowy podręcznik testu, który znajduje się obecnie w druku.

Badanie nad funkcją symboliczną, ekspresyjną* i projekcją barw, podjęte w Zakładzie Psychologii Ogólnej UMCS w Lublinie na początku lat osiemdziesiątych zaowocowały także innymi dokonaniem. A. Weysenhoff skonstruowała Test Kolorowych Kwadratów do badania stanów emocjonalnych osób zdrowych i chorych, następnie napisała i obroniła rozprawę doktorską. Obecnie C. W. Domański i M. Prus opracowali Test Rangowania Kolorów „CORAT” do badania emocjonalności, zbudowany na zasadzie zjawiska barw. W obu przypadkach oparto się na założeniu stałości reakcji psychicznych na zjawiska barwne (w określonym kręgu kulturowym podobnie jak w teście Lüschnera), oczywiście z uwzględnieniem różnic indywidualnych, które w skrajnych przypadkach świadczyć mogą o stanach patologicznych emocjonalnej sfery osobowości. Prezentowane w tym tomie narzędzia do badania emocjonalności są wycinkiem szerokiego programu badawczego nad wartościami: symboliczną, ekspresyjną i projekcyjną barw w naszym kręgu kulturowym (badania prowadzone w latach 1984–1994 przez S. Popka). Badania są konieczne chociażby z tej prostej przyczyny, że dotychczasowa wiedza refleksyjna i empiryczna na ten temat jest wewnętrznie sprzeczna, a jej pochodzenie oparte jest nie tyle na badaniach empirycznych, co na refleksji.

Innym podejściem w wykorzystaniu zjawisk barwnych jest opis Testu Stresu skonstruowanego przez J. R. Stroopa. Píše o tym J. Stachyra, przybliżając czytelnikowi założenia teoretyczne, charakterystykę narzędzia i jego podstawowe właściwości psychometryczne (stałość, trafność, sposób posługiwania się testem – interakcja).

W rozprawie *Testy rysunkowe a wartości projekcyjne wytworów plastycznych* S. Popek pisze o właściwościach projekcyjnych wytworu (dzieła) plastycznego, proponując czytelnikom trójwarstwową budowę wytworu: 1) semantyczną, 2) formalną i 3) aksjologiczną. Wykazuje on, iż każda z tych warstw jest nośnikiem informacji projekcyjnych. Głównie zaś źródłem informacji o autorze wytworu jest warstwa aksjologiczna i formalna, zbudowana ze specyficznego alfabetu. Autor wychodzi z założenia, iż najwyższą wartość projekcyjną posiadają wytwory spontaniczne. Mają one charakter podmiotowy, indywidualny, twórczy i w jakimś stopniu nieuświadomiony. Na tym tle dokonuje analizy uznanych testów rysunkowych, takich jak Test „Drzewo” K. Kocha, Test „Narysuj człowieka” F. Goodenough, Test „Rysunku rodziny” L. Cormana i innych.

W grupie rozpraw bazujących na zjawisku projekcji i analizie wytworów wizualnych znalazła się bardzo interesująca praca B. Gawdy *Podstawowe koncepcje analizy grafologicznej pisma ręcznego*. Jak wskazuje tytuł, autorka omawia różne teorie analizy pisma ręcznego do celów diagnozy psychologicznej. W końcowej części artykułu tak m.in. pisze: [...] szerokie znaczenie metody analizy grafologicznej znalazła w kryminalistyce, gdzie istnieje pod postacią ekspertyzy pisma [...]. Metoda analizy grafologicznej stosowana jako jedna z technik diagnostycznych jest dość popularna w Europie Zachodniej. Niemniej ciągle poszukuje swojej wiarygodności empirycznej i wzbudza liczne kontrowersje”. Niniejszym rozprawa służy celowi weryfikacji wiedzy teoretycznej i empirycznej na ten temat.

* A. Weysenhoff, *Preferencje barw w diagnozowaniu stanów emocjonalnych osób zdrowych i chorych*, Lublin 1991, s. 169.

Rafał K. Ohme prezentuje eksperymentalną metodę pomiaru emocji jako stanu, przy wykorzystaniu mechanizmów obronnych w sytuacjach wywołujących emocje negatywne. W suplemencie zamieszczono szczegółowe instrukcje i wskazówki przeznaczone dla osób prowadzących eksperyment.

Metodę badania systemu wartości w grupie nieletnich przestępców prezentują Joanna Jankowska i Katarzyna Markiewicz. Jest to próba sprawdzenia rzetelności znanej Skali Wartości M. Rokeacha na tej specyficznej grupie młodzieży. Problem pomiaru wartości młodzieży jest zagadnieniem niezmiernie istotnym chociażby z tego powodu, że wartości są jednym z podstawowych wyznaczników kształtującej się tożsamości i struktury własnego „Ja”.

Aneta Borkowska i Urszula Oszwa przybliżają nam metodę terapeutyczną Glenna Domana, stosowaną w rehabilitacji dzieci z mózgowym porażeniem. Piszą one: „Mózgowe porażenie dziecięce to powstałe w czasie ciąży, porodu lub w okresie okołoporodowym niepostępujące zaburzenie czynności będące w rozwoju ośrodkowego układu nerwowego, a zwłaszcza ośrodkowego neuronu ruchowego. Mózgowe porażenie dziecięce nie stanowi określonej, odrębnej jednostki chorobowej, a jest ono różnorodnym etiologicznie zespołem objawów chorobowych” (za: Michałowicz, Ślenzak 1993). Autorki przedstawiają założenia teoretyczne i praktyczne metody w procesie oddziaływania na rozwój mózgu, co daje szansę terapii globalnej (sfera biologiczna, motoryczna, intelektualna i emocjonalno-społeczna).

Inną metodą, tym razem związaną z terapią zaburzeń czytania u dzieci, przedstawia Grażyna Krasowicz. We wstępie rozprawy omawia ona podstawy teoretyczne mechanizmów kształtowania się mowy, uznając czytanie nie tyle za sprawność percepcyjną, co przede wszystkim językową (zaburzenie dyslektyczne). Na tym tle omawia działania podejmowane wobec tzw. „grupy ryzyka dysleksji” (i to już w wieku przedszkolnym), za pomocą programu „interwencji językowej”.

Tom kończą dwa opracowania o innym charakterze. Pierwsze, to statystyczny program obliczeniowy dla pedagogów i psychologów (Test Psychologiczno-Pedagogiczny) przygotowany przez Andrzeja Daniluka. Drugie, to recenzja monografii G. E. Kwiatkowskiej *Arteterapia* opracowana przez Cezarego W. Domańskiego.

Sądzę, że niniejszy tom zainteresuje w równym stopniu psychologów i pedagogów praktyków, a także teoretyków.

Stanisław Popek

Lublin, listopad 1994 r.